

יציאת מצרים אחת ולעתידי

הר' ייץ גרינברג ygreenberg@hadar.org

תרגום: עליזה רז-מלצר

שביעי של פסח, התשפ"א

היום השביעי של פסח, "מקרא קודש", יחול השנה בשבת ולפיכך הקריאה בפרשת שמיני נדחית לשבת הבאה. במקומה, אנו קוראים את הפרקים המקראיים העוסקים ביציאת מצרים: על אודות המצרים הרודפים אחרי בני ישראל כדי להחזירם לחיי עבדות, על רגע השיא שבו מתרחשת קריעת ים סוף, ואודות טביעת הצבא המצרי ושירת הים.¹

היציאה מעבדות לחירות הפכה למאורע המרכזי של הדת היהודית ופולחניה. היא משתחזרת מדי שנה בליל הסדר, ומוזכרת מדי יום בתפילה.² יציאת מצרים הפכה למאורע מכונן - רגע מסויים בהיסטוריה אשר הופך לסימן דרך בנתיבי היהדות ובערכי המוסר שלה - מעין מצפן לניווט על פני ההיסטוריה.³ יש שרואים בחג הפסח התרחשות חד-פעמית ייחודית לתקופת המקרא. אחרים רואים בו אב טיפוס לאירוע שחוזר על עצמו לאורך ההיסטוריה במטרה לקיים ולכלכל אידיאלים של חירות וערך חיי אדם המקופלים בתוכו.

¹ שמות י"ג, 7 - ט"ו, 26.

² משנה ברכות א, ה, טקסט שמופיע גם בהגדה של פסח.

³ ר' דבריי לפרשת שמות: יציאת מצרים כאירוע מכונן.

בדומה, פרשנים מתוך המסורת היהודית ומחוצה לה דנים בשאלה אם המאורע מוגבל לעם היהודי או שמא נועד לשמש סימן דרך לכלל האנושות. אם מדובר בסימן אוניברסלי, שחרור היהודים ממצרים הוא תשלום ראשון של מקדמה על החשבון של גאולה אוניברסלית שהבטיח האל. במשך אלפי שנים פירשו אסכולות שונות במחשבה יהודית את יציאת מצרים על מנעד זה - מחוויה מצומצמת ביותר (שנועדה רק לעם היהודי) אל הרחבה ביותר, שרואה במאורע תצוגה מקדימה להתרת חבלי משיח האחרונים בדרך לגן עדן עלי אדמות.

באשר לשאלה השניה - הנביא עמוס כבר מבהיר שיציאת מצרים אינה עניין יהודי בלבד. אלוהים אוהב את כל בני האדם ומציל אותם. בדיוק כשם שהוציא את בני ישראל ממצרים והוביל אותם בדרך בה ייעשו לעם ברית חופשי בארץ משלו, כך הביא אלוהים את הפלשתים מ"כַּפְתֹּר" ואת הארמים מ"קִיר".⁴ ברוח דברי עמוס, אני טוען כי יציאת מצרים היא ההתחלה - ואות לבאות - של התכנית הקוסמית הרחבה להשגת חירות אוניברסלית וכבוד לאדם.

לשאלת החזרתיות עונה הנביא ישעיהו כי העתיד צופן לבני ישראל 'יציאת מצרים' נוספת מרהיבה עוד יותר מן המקורית. בניגוד לפעם הראשונה, האירוע העתידי לא יתרחש בבהילות - כלומר, לא צריך יהיה לאכול את האוכל "בחיפזון" וללבוש בבגדי מסע כדי להספיק לצאת ברגע שפרעה יביע הסכמה.⁵ אולי ישעיהו מתכוון לשיבת ציון שהתרחשה אחרי גלות בבל, אך אני קורא את הפסוק (כמו רוב מפרשי המקרא הקלאסיים) כסוף פתוח אשר מכוון גם לעתיד לבוא.

⁴ עמוס ט, 7. יש לציין כי הפלשתים והארמים היו אויבים גדולים של ממלכת יהודה. לפיכך, אם אלוהים אוהב, בוחר וגואל אותם, קרוב לוודאי שיפעל כך כלפי כלל העמים. סברה זו נתמכת בהצהרת האל המבוטאת בתחילת אותו פסוק: "הלא כִּבְנֵי כְּשִׁיִּים אַתֶּם לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל" - אלוהים אוהב את עם ישראל כמו שהוא אוהב את הכושיים.

⁵ ר' ישעיהו נ"ב, 12 על יציאת מצרים רחבת היקף; שמות י"ב, 11 על אכילת סעודת פסח בחיפזון ושמות י"ב, 33 על הדחיפות לצאת ממצרים.

חכמי התלמוד סברו שיציאת מצרים העתידית תהיה מקבילה לראשונה אך יהיו לה תכונות אחרות שישקפו את גלגולי הברית והתפתחותה. חז"ל מאמינים כי כשם שאלוהים צמצם את עצמו בברית בתקופת המקרא,⁶ כך צמצם את עצמו משמעותית בחידוש הברית בת זמננו. היהדות הרבנית היא, אם כן, השלב השני של הברית.

חז"ל מזהים במפגש המתמשך עם האל חמש מגבלות שהשכינה גוזרת על עצמה כדי להתקרב לבני ישראל, תוך כדי התהליך שבו אלוהים מוותר על שליטה מוחלטת בעולם ומצמצם מגע ישיר עם בני האדם. כל מגבלה ("צמצום" בלשון מאוחרת יותר של הקבלה) נועדה להעניק לבני האדם תפקיד מרכזי יותר בהוצאת הברית מהכוח אל הפועל ובאחריות לקיומה:

1. לא עוד התגלות אלוהית וחזיונות נבואה - לאחר חורבן בית המקדש שוב לא ניתנו הוראות ישירות מאלוהים (בסגנון "כה אמר ה'").

2. תם עידן הניסים הגלויים כדוגמת קריעת ים סוף. מעתה יהיו רק נסים נסתרים, כשאלוהים עובד מאחורי הקלעים.

3. בתקופת המקרא אלוהים הופיע - לרוב מתוך סביבה ייחודית ומוגנת כמו בית המקדש - בנוכחות טרנסצנדנטית, כוח חיצוני בעל עוצמה נפיצה. בעידן החז"ל, השכינה תופסת את מקומו, כיישות נסתרת, מרוככת ואמהית יותר, הנוכחת בכל נתיבי החיים ובעולם הגשמי.

⁶ אלוהים הכל-יכול מצמצם את עצמו למגבלות הברית, כלומר - לקיים את יציבות חוקי הטבע ולא להתערב בהם (בהבאת מבול, למשל) גם כשבני אדם עושים "רע בעיני ה'". אלוהים מצמצם את עצמו ומבטיח לא לתקן את העולם במחיי יד, אלא לרסן את עצמו ולהשאיר תפקיד חשוב לשותפים האנושיים. התיקון המלא לא ייצא לפועל עד שבני אדם ייקחו בו חלק באופן משמעותי.

4. התשובות לשאלה מה רוצה האל מאיתנו יבואו ממקור אנושי - מפירושי חכמים ופסיקות, המתבססים על התגלויות ונבואות עבר. קביעה זו כוללת מצבים שבהם חז"ל לא מסכימים פה אחד על רצונו של האל, ודווקא במקרים כאלה המחלוקת מהווה מקור טוב יותר לגילוי האמת. מסקנות חז"ל שעברו מדור לדור בנוגע להחלת ערכים על המציאות העכשווית תווכו באמצעות אינטואיציה ועל רקע אורח החיים של הקהילות שחיו בתוכן.

5. בתקופה המקראית, אם בני ישראל הלכו בדרכי האל (ולא בגדו בתורה בעבודה זרה או בחטאים) נצחונם הובטח גם כשאויביהם היו חזקים מהם. אך כעת התנהגויות אנושיות וקביעת מדיניות הן שיכריעו במידה רבה סכסוכים צבאיים וסוגיות פוליטיות. חז"ל סוברים כי שני בתי המקדש חרבו בשל חטאי היהודים. אך בעוד שבבית הראשון החטאים הקשים בוצעו כלפי האל - עבודת אלילים לדוגמה - בבית שני החטאים היו בין אדם לחברו, כולל מלחמת אזרחים מרה (שנאת חינם) והתנהגות בלתי זהירה במרד נגד הרומאים.⁷

על פי שיטת חז"ל, גם בתקופה התלמודית התקיימה יציאת מצרים - מדיכוי והדרה באימפריה הפרסית, סכנת חיים ואיום בג'נוסייד, להכרה ולזכות להגנה עצמית - הישגים שאנו חוגגים בפורים. אך כיאה לעידן של צמצום, הנס שבזכותו ניצלו היהודים אירע ביוזמת מנהיגים אנושיים, אסתר ומרדכי, והאל פעל מאחורי הקלעים (שמו של אלוהים אינו מוזכר אף לא פעם אחת במגילת אסתר). למרות זאת, חז"ל קבעו כי כשהיהודים זיהו בסיפור פורים מופע חדש של התערבות נסית וכשקיבלו על עצמם את החג, חידשו את הברית שהחלה ביציאת מצרים.⁸

⁷ בספרי נצחון החיים (בכתובים) אני חוקר בהרחבה את מופעי הצמצום האלוהי.

⁸ "קִימוּ וְקִבְלוּ הַיְהוּדִים עֲלֵיהֶם וְעַל זֶרְעָם וְעַל כָּל הַנְּלוּיִם עֲלֵיהֶם ... לְהִיּוֹת עֹשִׂים אֶת שְׁנֵי הַיָּמִים הָאֵלֶּה כְּכַתְּבָם וְכַזְּמָנָם בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה" (אסתר י"ג, 27). היהודים הכתירו את פורים לפסח החדש ובכך חידשו למעשה "מה שקיבלו כבר [ביציאת מצרים הראשונה]" (מסכת שבת פח, ע"א).

אני מאמין שאנו חיים כעת בשלב השלישי של היהדות⁹ שתחילתה - כמו בתקופת חז"ל - בצמצום אלוהי ובאל שמסתתר באופן מוחלט. בזמננו, אלוהים נוכח ומתקרב יותר מכפי שהוא במצב של שכינה. יש היום יותר נסים מאי פעם אך גם הם - כמו אלוהים - קשים יותר לזיהוי משום שהם מסתתרים בתוך תהליכים טבעיים: הם מתרחשים באמצעות חוקי טבע (פלאי טכנולוגיה למשל), שנחשפים ומיושמים על ידי שליחיו של האל, שותפיו בברית תיקון עולם. שוב מחדש אלוהים את הברית ומוותר על שליטה וקורא לבני האדם לקחת אחריות על הגשמת הברית בעולם.¹⁰

גם בעידן זה ההיסטוריה היהודית חווה 'יציאת מצרים', אלא שהנס והחוויה משקפים את התנאים הדינמיים של השותפות בין אלוהים לאדם, בדומה לאופן בו מסבירים חז"ל את סיפור מגילת אסתר. נס פסח של דורנו הוא הקמת מדינת ישראל. בתהליך זה של 'יציאת מצרים' נראה שהאירוע פועל לחלוטין באופן טבעי, ובני אדם לוקחים אחריות מלאה על השגת מטרת הברית.¹¹ יש היום יותר נסים מכפי שהיו אי פעם אך הם מתרחשים רק מתוך תנועה אנושית ולקחת מלוא האחריות על מה שצריך להיעשות. זוהי גאולה שכוללת גם שגגות, טעויות בשיפוט וגרימת כאב.

הגשמת החזון הנבואי - שהברית תחודש עם שיבת ציון - הייתה בשעתו גם צורך עז. היא התרחשה כשנראה היה שהשואה ורצח שישה מיליון יהודים ריסקו את האמונה היהודית הגורסת כי הטוב גובר על

⁹ אני מאמין כי היא החלה בעידן המודרני שהוא לכשעצמו תגובה לקריאה האלוהית לאדם שייקח אחריות ויביא לתיקון עולם.
¹⁰ בספרי ניצחון החיים (בכתובים) אני דן בנושא באריכות. ה'הוכחה' החזקה ביותר היא בהחלטה האלוהית לא להתערב בשואה, שנוצרה בידי אדם (נאצים) אשר ניצלו את חירותם ואת כוחם כדי לחולל רצח עם. סוכניו הנוספים של אלוהים, בנות הברית וארצות שכנות, לא הצליחו במשימה לעצור את הטבח, אך במקומות בהם ננקטו יוזמות להצלת היהודים (כגון דנמרק, אלבניה, בולגריה, לה שמבון בצרפת) השואה "נהדפה" והיהודים ניצלו.

¹¹ בהכרזת העצמאות של מדינת ישראל אין כל אזכור לאלוהים. ההתייחסות היחידה אליו היא בצירוף "צור ישראל" שאפשר לפרש באופן דתי וחילוני כאחד.

הרע. הקמת מדינת ישראל ובנייה מחדש של הקהילה היהודית ברחבי העולם סייעו בשיקום האמונה היהודית שהחיים חזקים מן המוות.

יום העצמאות משחזר את יציאת מצרים של תקופתנו. המרחק בין אין האונים והג'נוסייד של אושוויץ לפסגות החירות של ירושלים הבנויה הוא עוצמתי עוד יותר מהתנועה שנעשתה מעבודות מצרים ועד הכניסה לארץ המובטחת. המספרים גדולים יותר. בטקסט המקראי יצאו ממצרים 600,000 איש ואישה, כמספר היהודים ששרדו את מלחמת השחרור של מדינת ישראל. אחריהם נגאלו 800,000 יהודים מרדיפה והדרה במדינות ערב לחיי חירות במולדת היהודית. בהמשך, כמה מאות אלפי יהודים מאתיופיה החליפו חיים של דיכוי, עוני ורעב בחיים חדשים כאזרחים במדינה בעלת רוב יהודי. בעקבותיהם הגיעו כמיליון יהודים ששחררו מכבלי דיכוי ואפליה במדינות ברית המועצות והתיישבו במקום שבו ניתנים להם זכויות מלאות והם חיים בכלכלה חופשית. די ברמה הדמוגרפית בלבד כדי לקבוע שיציאת מצרים של תקופתנו היא בעלת משקל גדול בהרבה מהאירוע המקראי וראיה מוצקה לחזון המקראי.

אחת האמתות הכואבות בימינו היא שהמסד הדתי טרם הכיר במסר המדהים של חג הפסח לתקופתנו. אך עבור כל מי שמסוגל לראות מעבר לצרות, להכחשות ולליקויים בתהליך השחרור, הקמת מדינת ישראל היא מסר לאנושות שההבטחה לגאולה עולמית כבר בדרך והיא תלויה בידי אנשים שייקחו עליה אחריות ויוציאו אותה לפועל. פעילות אנושית תאפשר התגברות על עוני, דיכוי ומלחמה, נגע ומחלה ולהביא לתיקון העולם כולו.

